

Rafał Wójcicki

ROZŁĄCZENIE MAŁŻONKÓW W PRAWIE CYWILNYM

Wstęp

Obserwując młode małżeństwa i ich zmagania się z codzienną rzeczywistością zauważa się, iż coraz więcej małżeństw z coraz krótszym stażem małżeńskim kończy się rozstaniem. Nupturienti konstytuując związek małżeński pod wpływem emocji, nieprzemyślanych decyzji nie wytrzymują próby zmierzenia się z rzeczywistością. Zatem i szybkie decyzje o rozstaniu stają się niemal obligatoryjne. Osoby o zasadach chrześcijańskich mając nadzieję na uzdrowienie związku występują o orzeczenie separacji. Jednak nie jest to często spotykane. Najczęstszą formą rozstania jest rozwód. O tę formę rozłączenia małżonków występują osoby u których bezpowrotnie wygasły wszelkie więzi międzyosobowe lub w ogóle tych elementów nie było z różnych przyczyn. Zarówno separacja jak i rozwód niosą za sobą skutki prawne. Więcej takich skutków wynika z rozwodu, który sprawia, iż w małżeństwie nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia, tzn. że między małżonkami powstała bezpowrotna: wrogość, nienawiść i brak przesłanek na powrót do siebie, czyli bezpowrotnie zanikły trzy podstawowe więzi małżeństwa: fizyczna, duchowa, gospodarcza.

Celem owego artykułu jest przedstawienie różnych form rozłączenia małżonków, ich przyczyn i skutków. Są to: rozwód, separacja, unieważnienie małżeństwa, śmierć, uznanie za zmarłego, sądowe stwierdzenie zgonu.

Małżeństwo i rodzina

Człowiek w swej istocie należy „do natury stadnej”. Już ludzie pierwotni żyli w większych skupiskach, potem w mniejszych grupach. Stopniowo doszedł podział ról między mężczyzną a kobietą. Po wielu latach związek mężczyzny i kobiety stawał się usankcjonowany prawem kościelnym później cywilnym, co wiązało się ze skutkami cywilno-prawnymi.

Z prawa cywilnego wynikają formalności natury prawnej (np. m. in. wspólnota mieszkaniowa, majątkowa, alimenty, dziedziczenie). Skutki prawa cywilnego następują wówczas gdy miał miejsce ślub konkordatowy lub małżonkowie zawarli tylko ślub cywilny¹.

Maria Braun-Gałkowska uważa, że to typ osobowości jest głównym uwarunkowaniem powodzenia małżeństwa. Małżeństwo jako postać współżycia pary ludzkiej, jest zjawiskiem społecznym zatem pozostaje w zainteresowaniu: socjologów, teologów, psychologów a zwłaszcza etyków. Natomiast prawo nadaje mu kształt sformalizowany a także zapewnia mu ochronę. Dla państwa i ustawodawcy instytucja małżeństwa ma niezmiernie doniosłe znaczenie, jako czynnik stabilizujący ład prawny w społeczeństwie. Chodzi bowiem o to, że:

1. małżeństwo ułatwia ustalenie pochodzenia człowieka tym samym porządkuje stan cywilny jednostki,
2. kształtuje stosunki rodzinne w szerszym zakresie np. powoduje powstanie powinowactwa,
3. tworzy grupę rodzinną, jako trwały element struktury społecznej, względem której państwo prowadzi określoną politykę społeczno – gospodarczą².

Rodzina w prawie polskim od początku jej istnienia jako najmniejsza komórka społeczna miała charakter bardziej patriarchalny. Obecnie to związek partnerski nie uwieńczony zasadami zależności (oczywiście nie można tego generalizować), jednak obserwując masowo wnoszone pozwy do sądów cywilnych o orzeczenie „rozkładu pożycia małżeńskiego”, wydaje się być to słusznym stwierdzeniem. Najczęstszymi przyczynami rozkładu pożycia są: niezgodność charakterów, zdrady, przemoc w rodzinie, alkoholizm. Wniesienie pozwu rozwodowego stanowi przez małżonków jedyną słuszną decyzję. Zatem sąd rozstrzyga, czy faktycznie w małżeństwie nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia małżonków. Dla osób rozstających się nie liczą się wspólnie przeżyte lata, czy dobro wspólnych małoletnich dzieci, dla których takie sytuacje oznaczają osobiste tragedie.

Rozwód

Możliwość rozwiązania małżeństwa istniała już w czasach starożytnych na mocy Kodeksu Hammurabiego. Odbywało się ono na żądanie męża i w zawężonym zakresie żony. Monogamiczne małżeństwo rzymskie z zasady było rozwiązywalne, a możliwość rozwodu była niewzruszalna i uważana za ważny element prawa. Mimo wszystko rozwody

¹ M. Braun, *Psychospołeczne uwarunkowania powodzenia w małżeństwie*, „Rocznik Nauk Społecznych” 4 (1976), s. 235.

² Por. T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, wyd. VI, Warszawa 2012, s. 23 – 24.

były rzadkim zjawiskiem społecznym. Rozwód następował przez porozumienie stron *divortium* lub jednostronne oświadczenie woli o odrzuceniu małżonka *repudium*³.

Instytucja rozwodu jako elementu definitywnie kończącego ustanie wspólnoty małżeńskiej na przestrzeni dziejów przechodziła ewolucje. Najpierw wpływ doktryny chrześcijańskiej zmienił zasady rozwodu, uznając małżeństwo za związek sakramentalny czyli nierozzerwalny. Rozwód w zasadzie stał się niedopuszczalny.

Reformacja w XVI w. zakwestionowała sakramentalny charakter małżeństwa, tym samym władza świecka nabyła prawa do rozwiązywania małżeństwa. Instytucja rozwodu stała się elementem państwowego porządku prawnego⁴.

Od 1918 r. podobnie jak w przypadku separacji obowiązywały różne systemy prawne w zależności od przynależności do obszaru na terenie Polski. Określenie „Prawo małżeńskie” pojawiło się w dekreście z 25.09.1945 r. który wszedł w życie 01.01.1946 r. Dekret ten znacząco zreformował rozwód. W art. 24 Kodeksu Rodzinnego zawarto klauzulę jako pozytywną przesłankę do orzeczenia rozwodu „stały rozkład pożycia małżonków”, podając 11 przyczyn rozkładu. Negatywną przesłanką był „wzgląd na dobro niepełnoletnich dzieci”. KR z 1950 r. utrzymał klauzulę w mocy, uzupełniając ją jednak zwrotem „trwały i zupełny rozkład pożycia małżonków”, znosząc katalog przyczyn (art. 29 KR). Utrzymano negatywną przesłankę „dobra dzieci”, oraz żądanie rozwodu przez małżonka wyłącznie winnego, dopuszczając jednak jego orzeczenie za zgodą drugiego małżonka albo w razie długotrwałego rozłączenia stron (art. 30 KR). W Kodeksie Rodzinnym i Opiekuńczym z 1964 r. jako negatywną przesłankę dodano „wzgląd na zasady współżycia społecznego” (art. 56 § 2 KRO)⁵.

Zgodnie z art. 56 § 1. KRO, jeżeli między małżonkami nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać sądowego rozwiązania małżeństwa przez rozwód. Ustawodawca nie sprecyzował co kryje się pod pojęciami zupełny i trwały rozkład pożycia małżeńskiego, pozostawiając szczegóły praktyce stosowania prawa – orzecznictwu sądowemu i wypowiedziom doktryny prawniczej. Polskie prawo rodzinne jest wyjątkowo stabilne. Powszechnie przyjęto, że pożycie małżeńskie realizowane jest na trzech płaszczyznach, tj. w sferze emocjonalnej jako pozytywnej więzi uczuciowej między małżonkami, sferze fizycznej czyli w relacjach partnerskich o charakterze seksualnym, intymnym i sferze gospodarczej czyli wspólnocie ekonomicznej małżonków, którzy co do zasady po zawarciu związku małżeńskiego prowadzą wspólne gospodarstwo domowe, razem gromadzą majątek i przyczyniają się do powodzenia ekonomicznego założonej rodziny. Tę zasadę ogłosił Sąd Najwyższy w jednym z wyroków z dnia 22.10.1999 r. (III CKN 386/98, LEX nr 1217913), stwierdzając, że „wspólne pożycie w rozumieniu art. 23 KRO polega na duchowej, fizycznej oraz gospodarczej więzi małżonków, stanowiącej cel małżeństwa i umożliwiającą realizację jego podstawowych zadań. Rozkład pożycia jest zupełny wtedy gdy zerwaniu uległy wszystkie wyżej wymienione więzi łączące małżonków”⁶. W tej kwestii Sąd Najwyższy jednoznacznie orzekł: „stwierdzenie, że proces rozkładu osiągnął już stan pozwalający określić go mianem trwałego i zupełnego, jest sam w sobie konieczną przesłanką do orzeczenia rozwodu” (art. 56 § 1 KRO). Zatem dla rozwodu konieczne jest, aby małżonkowie odstąpili od zbliżeń intymnych nawet nieczęstych. Zwykle bowiem zbliżenia cielesne mają miejsce między osobami pozostającymi w relacjach osobistych o charakterze partnerstwa, co przekłada się również na sferę emocjonalną⁷. Nie powinna także istnieć jakakolwiek inna więź.

Warto zwrócić uwagę, że KRO nie podaje jak długo powinien trwać rozpad by uznać ten stan za trwały. Sąd Najwyższy potwierdził pogląd, że również w toku postępowania, trwałość rozkładu pożycia może pogłębiać się i wpływać na ocenę przesłanek uzasadniających rozwód⁸. Zatem czym dłużej trwa rozpad pożycia tym przesłanki stają się bardziej zasadne.

Przy absolutnym rozkładzie małżeństwa w orzeczeniu dotyczącym kwestii stosunków: majątkowych, gospodarczych, prawo i organy je stosujące mogą skutecznie działać. Natomiast w sferze emocjonalnej, prawo jest bezsilne. Rola sądu jest tylko perswazyjna i mediacyjna, zaś rola sankcjonująca występuje w czasie orzeczenia rozwodu małżonków⁹.

Roszczenia dochodzone w postępowaniach odrębnych, bo do takich należą sprawy małżeńskie, wynikają z prawa rodzinnego i opiekuńczego i zasadniczo mają charakter niemajątkowy, wiążący się z ustaleniem lub ukształtowaniem prawa lub stosunku prawnego, jednak w wielu sprawach dochodzone są jednocześnie roszczenia majątkowe np. koszty utrzymania i wychowania dziecka, dostarczanie środków małżonkowi rozwiedzionemu, eksmisja jednego z małżonków czy podział majątku wspólnego. W trybie postępowań odrębnych rozpoznawane są sprawy o: ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa, o rozwód, o separację na żądanie jednego z małżonków – art. 425 KPC¹⁰.

³ T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze, System prawa prywatnego*, t. II, Warszawa 2009, s. 48.

⁴ Por. T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, s. 142.

⁵ T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze, System prawa prywatnego*, t. II, s. 553.

⁶ J. Pasieka, M. Olszyński, B. Bronowicz-Pasieka, M. Wojdała, *Rozwód cywilny i „rozwód kościelny”*, Wrocław 2014, s. 12-13.

⁷ Tamże, s. 14.

⁸ Tamże, s. 16.

⁹ Por. T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, s.143.

¹⁰ P. Cioch, J. Studzińska, *Postępowanie cywilne*, wyd. III, Warszawa 2014, s. 324.

Gdy istnieją przesłanki na utrzymanie małżeństwa sąd może kierować strony do mediacji. O tym wspomina art. 440 KPC dotyczący nakłaniania stron do pojednania w każdym stadium sprawy a nawet zawieszenie postępowania z urzędu w razie widoków na utrzymanie pożycia małżeńskiego. Chodzi o to by małżonkowie mieli czas na przemyślenie decyzji o rozwodzie¹¹.

Mediacja to nowoczesne i skuteczne postępowanie, w którym strony dobrowolnie i aktywnie uczestniczą w rozwiązywaniu sporu przy pomocy osoby trzeciej – bezstronnego mediatora. Mediacja może być prowadzona przed wszczęciem postępowania (mediacja przedprocesowa) oraz w toku postępowania sądowego za zgodą stron. Najistotniejszą cechą mediacji jest jej dobrowolność (art. 183 § 4 KPC)¹².

Jako, że małżeństwo powinno być trwałe i chronione prawem, KRO wyznacza przesłanki do zasadności orzeczenia rozwodu małżonków. Podstawową przesłanką rozpadu małżeństwa jest zaistnienie trwałego i zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego, jednakże uzupełnioną o tzw. negatywne przesłanki weryfikujące żądanie rozwodu. Chodzi o winę małżonka żądającego rozwodu, o dobro małoletnich dzieci oraz o sprzeczność żądania z zasadami współżycia społecznego.

Polskie prawo rodzinne nie zna bezwzględnych przyczyn rozwodowych jak np. cudzołóstwo, impotencja. Prawo dąży do „reanimacji” związku wnikając w przyczyny rozpadu. Prawo nie traktuje rozwodu jako środka represji lecz w przypadku związków już nie istniejących, do ich całkowitej likwidacji. Artykuł 56 § 1 KRO, stanowi o możliwości rozwiązania małżeństwa, jeżeli nastąpił jego trwały i zupełny rozpad, niezależnie od przyczyn powodujących ten rozpad¹³.

By orzec absolutne ustanie wszelkich więzi, musi być pewność, że małżonkowie nie przejawiają jakichkolwiek przesłanek do wznowienia związku. Jeżeli występują wątpliwości, a rozwodzący się mają nieletnie dzieci, sąd kieruje rodzinę do Ośrodka Diagnostyczno-Psychologicznego.

Sąd ma za zadanie zbadać przyczyny przesłanek, bądź ich braku do orzeczenia rozwodu w kwestii:

1. czy rozkład pożycia nastąpił rzeczywiście, trudno bowiem założyć, że skutek ten nie ma związku z przyczyną,
2. czy rozkład ma cechy trwałości i zupełności, gdyż rodzaj przyczyny pozwala na wnioskowanie co do szans powrotu małżonków do wspólnego pożycia,
3. zupełności i trwałości rozkładu pożycia w sytuacji, kiedy obie strony wnoszą o rozwód bez orzekania winy, gdyż i w tym przypadku sąd nie jest zwolniony z ustaleń w zakresie zupełności i trwałości rozkładu pożycia małżeńskiego,
4. który z małżonków ponosi winę, że dalsze kontynuowanie związku mija się z celami, dla których został on zawarty, co z kolei stanowi podstawę do konstruowania zasad i zakresu obowiązku alimentacyjnego między osobami rozwodzającymi się,
5. czy żądanie rozwodu albo odmowa zgody na rozwód w danych okolicznościach nie są sprzeczne z zasadami współżycia społecznego,
6. kto ostatecznie ponosi koszty procesu¹⁴.

Należy zwrócić uwagę na zawinione przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego, jak i niezawinione. Zawinione przyczyny to: groźby, nieetyczne postępowanie, nieróbstwo, odmowa współżycia płciowego, odmowa wzajemnej pomocy, jeżeli wywołała stały rozkład pożycia małżeńskiego, może być uznana za wystarczającą podstawę do orzeczenia rozpadu, opuszczenie współmałżonka, pijaństwo, agresja, zaniedbywanie rodziny, niewierność, zły stosunek do rodziny małżonka, denuncjacja (tajne oskarżanie przed władzą)¹⁵.

Niezawinione przyczyny rozkładu pożycia małżeńskiego to: choroba, choroba psychiczna, niedobór seksualny, różnica charakteru i umysłowości. Istnieją też przyczyny rozpadu należące do jednych jak i drugich klasyfikacji, są to: bezpłodność, niewłaściwe zachowanie się rodziny współmałżonka, różnica światopoglądowa, rażąca różnica wieku, odbiegająca od ogólnie przyjętych norm społecznych, wady oświadczenia woli¹⁶.

Orzeczenie rozwodu dokonuje się za życia małżonków. W przypadku śmierci jednego z małżonków w trakcie trwania procesu rozwodowego, postępowanie ulega umorzeniu (art. 446 KPC).

¹¹ Por. T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, s. 143.

¹² P. Cioch, J. Studzińska, *Postępowanie cywilne*, s. 166.

¹³ Por. T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, s. 144.

¹⁴ J. Ignaczewski, *Rozwód po nowelizacji art. 56 – 61 KRO Komentarz*, Warszawa 2009, s. 36.

¹⁵ Por. Z. Krzemiński, *Rozwód. Praktyczny komentarz orzecznictwa piśmiennictwo wzory pism*, wyd. VI s. 26-38.

¹⁶ Por. Tamże, s. 38-47.

Separacja małżonków

Separację jako jedną z form rozłączenia małżonków określały systemy prawne pochodzące z zaborów, a utrzymane w mocy po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. Dla katolików rozwód był niedopuszczalny a mogła zaistnieć tylko separacja. W przypadku małżeństw niekatolików, ci mogli ubiegać się o rozwiązanie małżeństwa przez rozwód. Wyjątkiem były też małżeństwa nie spełnione fizycznie, gdy jeden z małżonków wstąpił do zakonu i złożył śluby czystości. Według prawa kanonicznego katolicy mogli korzystać z separacji (rozłączenie co do stołu i łoża) orzekanej na żądanie obojga małżonków tylko „dla przyczyn godziwych”, albo na żądanie jednego z nich z powodu cudzołóstwa, ciężkich obelg doznanych od współmałżonka, popełnienia przez niego zbrodni lub występków albo nakłaniania małżonka do ich popełnienia. Jurysdykcja w sprawach małżeńskich należała do sądów kościelnych. Te rozbieżności w stosowaniu prawa próbowano ujednoczyć, stąd zastosowano projekt zmian w 1929 r., który jednak nie zmienił unifikacji prawa małżeńskiego, to jednak odegrał znaczącą rolę w procesie tworzenia jednolitego polskiego prawa kontynuowanego po zakończeniu II wojny światowej¹⁷. W tym czasie separację nazwano rozłączeniem małżonków. Stanowiła ona instytucję prawną, unormowaną w dekrecie z 25.09.1945 r. „Prawo małżeńskie”. W krótkim czasie jednak usunięto kontrowersyjną „separację”. W 1992 r. ponownie przywrócono jej rangę z myślą o tych małżeństwach, którzy z przyczyn religijnych nie akceptowali rozwodu. Dlatego 21.05.1999 r. (Dz. U. Nr 52 poz. 532), wprowadzono do Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego (tytuł I, dział V) instytucję separacji¹⁸.

Separacja to mniej restrykcyjna instytucja służąca na jakiś sposób ochronie małżeństwa przed jego trwałym i zupełnym rozpadem. Daje bowiem szansę na przywrócenie i pojednanie małżonków do kontynuowania prawidłowego funkcjonowania ich pożycia w sensie: duchowym, fizycznym, materialnym. To też jakieś wyjście dla małżeństw, którzy przestrzegają zasad chrześcijaństwa, a małżeństwo przeżywa trudny czas, ale jeszcze nie nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Dlatego separacja może stanowić choćby czasowe rozwiązanie problemu, dając tym samym czas na próbę i przemyślenia decyzji.

Kodeks Rodziny i Opiekuńczy umożliwia legalizację „separacji faktycznej”, czyli pozostawania małżonków w faktycznym rozłączeniu. Przed datą wejścia w życie tych przepisów (1999 r.), do małżonków pomiędzy którymi nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia i w związku z tym pozostających w faktycznej separacji nie było odrębnych uregulowań. Miały do nich zastosowania przepisy dotyczące związków małżeńskich¹⁹.

Z separacją wiążą się także zawierane umowy między małżonkami, dotyczącymi np. umów o: wykonywanie władzy rodzicielskiej, alimentów, rozdzielności majątkowej²⁰.

Pozytywną przesłanką orzeczenia separacji jest zupełny rozkład pożycia małżeńskiego. Inną przesłanką w pewnych sytuacjach może być zgodne żądanie małżonków. Zgodnie z treścią art. 61 § 3 KRO, sąd może orzec separację na zgodne żądanie małżonków jeżeli nie mają wspólnych dzieci, lecz nie musi.

Negatywnymi przesłankami separacji są natomiast:

1. sprzeczność orzeczenia separacji z dobrem wspólnych małoletnich dzieci małżonków,
2. sprzeczność orzeczenia separacji z zasadami współżycia społecznego²¹.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18.03.1968 r. (sygn. akt III CZP 70/66), podkreślił, że w przypadku omawianych negatywnych przesłanek rozwodu (separacji), mimo to, że związek małżeński jest „martwy”, należy zachować go ze względu na pewne doniosłe okoliczności. Sąd wskazał, że takie sytuacje mogą wchodzić w grę zwłaszcza, gdy orzeczenie rozwodu nie dałoby się pogodzić z rażąco krzywdą jakiej doznałby małżonek, który sprzeciwia się żądaniu rozwodu, albo gdy przeciw temu przemawiają poważne względy natury społeczno – wychowawczej. Sąd Najwyższy podkreślił, że sprzeczność z zasadami współżycia społecznego z reguły nie zachodzi, gdy małżonek sprzeciwiający się ponosi wyłączną winę rozkładu pożycia albo gdy przy wspólnej winie brak jest podstaw do przyjęcia, że wina małżonka, który żąda rozwodu (separacji) jest znacznie cięższa. Zdaniem Sądu Najwyższego, sądy orzekające mają obowiązek na podstawie szczegółowo ustalonych okoliczności uzasadnić swój pogląd co do tego, czy w ogóle, a jeśli tak to jaki wpływ będzie miało orzeczenie rozwodu na sytuację wspólnych małoletnich dzieci (analogicznie separacji)²². Ogólna zasada skutków separacji, stwierdza w art. 61 p. 4 KRO, że:

1. orzeczenie separacji ma skutki takie jak rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, chyba, że ustawa stanowi inaczej,
2. małżonek pozostający w separacji nie może zawrzeć małżeństwa,

¹⁷ Por. T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze. System prawa prywatnego*, t. II, s. 809-813.

¹⁸ Por. T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, s. 164-165.

¹⁹ J. Grzebińska, *Rozwód i separacja między małżonkami*, Warszawa 2010, s. 13.

²⁰ Tamże, s. 21.

²¹ Tamże, s. 17-18.

²² Tamże, s. 17-18.

3. jeżeli wymagają tego względy słuszności, małżonkowie pozostający w separacji obowiązani są do wzajemnej pomocy,

4. do obowiązku dostarczania środków utrzymania przez jednego z małżonków pozostających w separacji drugiemu, stosuje się odpowiednio przepisy art. 60, z wyjątkiem § 3 KRO²³.

W zakresie rozstrzygnięć podejmowanych przez sąd mieszczą się wytyczne dotyczące:

1. władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków,
2. kontaktów rodziców z dzieckiem,
3. wysokości kosztów ponoszonych przez każdego z małżonków na utrzymanie i wychowanie dziecka²⁴.

Przy separacji należy zwrócić uwagę na kilka cech charakteryzujących tę instytucję:

1. separacja jest przewidziana jako instytucja prawna w ustawodawstwie,
2. powstaje na mocy orzeczenia właściwego organu w razie spełnienia określonych przesłanek (może też być zaświadczona przez właściwy organ),
3. zostaje zachowany węzeł małżeński mimo, że w szeregu kwestii wywołuje ona skutki co najmniej zbliżone do rozwodu²⁵.

Stosownie do art. 54 KRO orzeczenie separacji powoduje powstanie rozdzielności majątkowej między małżonkami. Z chwilą zniesienia separacji między małżonkami powstaje ustawowy ustrój majątkowy. Jednak na zgodny wniosek małżonków sąd orzeka o utrzymaniu rozdzielności majątkowej. Oznacza to, że rzeczy nabyte po orzeczeniu separacji będą stanowić osobisty majątek każdego z małżonków. Artykuł 58 § 2 KRO w związku z artykułem 61 § 1 KRO stanowi, iż sąd orzekający separację zobowiązany jest do rozstrzygnięcia o sposobie korzystania ze wspólnego mieszkania. Ustawodawca pozostawił swobodę w zakresie orzekania o eksmisji, zatem orzeczenie eksmisji nie jest obligatoryjne, dlatego ustawodawca użył słowa „sąd może”. W przypadku orzeczonej separacji sąd również może na wniosek jednego z małżonków dokonać podziału majątku wspólnego, jeżeli przeprowadzenie tego podziału nie spowoduje nadmiernej zwłoki w postępowaniu.

Stosownie do treści art. 935 Kodeksu Cywilnego przepisów o powołaniu do dziedziczenia, nie stosuje się tego zapisu wobec małżonka spadkodawcy pozostającego w separacji, zatem małżonek pozostający w separacji zostaje wyłączony z kręgu spadkobierców ustawowych. Nadto stosownie do art. 940 § 1 KC małżonek jest wyłączony z dziedziczenia, jeżeli spadkodawca wystąpił o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy, a żądanie było uzasadnione²⁶.

Co do statusu małżonków będących w separacji, po śmierci jednego z nich pozostaje wdową lub wdowcem i nabywa prawo do renty rodzinnej, jeżeli do dnia śmierci pozostawali we wspólnocie małżeńskiej. Jednak stanowisko Sądu Najwyższego wskazało, że taka sytuacja byłaby oderwana od znaczenia separacji stąd negowałaby prawną doniosłość tej instytucji²⁷.

Unieważnienie małżeństwa

Przyczynami unieważnienia małżeństwa jest wystąpienie (przy jego zawarciu) następujących okoliczności:

1. przeszkód małżeńskich (art. 10 – 15 KRO):
 - przeszkoda wieku,
 - przeszkoda ubezwłasnowolnienia,
 - przeszkoda choroby psychicznej,
 - przeszkoda bigamii,
 - przeszkoda pokrewieństwa,
 - przeszkoda powinowactwa,
 - przeszkoda przysposobienia,
2. wad oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński lub oświadczenie, o którym mowa w art. 1§2 KRO:
 - brak świadomości wyrażenia woli,
 - błąd co do tożsamości drugiej strony,
 - groźby bezprawnej,
3. przeszkód dotyczących pełnomocnictwa (art. 16 KRO)²⁸.

²³ J. Gajda, I. Ignatowicz, K. Pietrzykowski, J. Winiarz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. II, Warszawa 2010, s. 606.

²⁴ J. Grzebińska, *Rozwód i separacja między małżonkami*, s. 23.

²⁵ J. Gajda, I. Ignatowicz, K. Pietrzykowski, J. Winiarz, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, s. 591.

²⁶ Por. J. Grzebińska, *Rozwód i separacja między małżonkami*, s. 49.

²⁷ Tamże, s. 52.

²⁸ <http://www.europeistyka.uj.edu.pl/documents/3458728/4dd05c5c-71c8-4375-aa30-a227e9c4c239> (dostęp: 19.08.2016).

Wyrok unieważniający małżeństwo ma charakter konstytutywny, czyli kształtuje nowy stan prawny, lecz niweczy małżeństwo z mocą wsteczną. Wyrok ten jest skuteczny i tworzy taki stan prawny jakby małżeństwa nie zawarto. Oznacza to, że: przywraca się małżonkom ich poprzedni stan cywilny, ustaje powinowactwo, małżonek, który zmienił nazwisko, powraca do poprzedniego nazwiska. Wyjątkiem jest zachowanie uzyskanej przez zawarcie małżeństwa pełnoletniości mimo jego unieważnienia. W zakresie stosunków między małżonkami a ich wspólnymi dziećmi oraz stosunków majątkowych między małżonkami stosuje się przepisy o rozwodzie²⁹.

Śmierć małżonka

Naturalnym rozłączeniem małżonków jest w kolejności śmierć jednego z nich. W świetle zasad na których opiera się KRO, małżeństwo jest związkiem dwojga osób, trwałym i w zasadzie dożgonnym. Co oznacza, że śmierć jednego z małżonków jest naturalną przyczyną ustania ich związku. W skutek śmierci człowiek przestaje być podmiotem prawa, wygasają jego uprawnienia i obowiązki związane z jego osobą (np. obowiązek alimentacyjny), zatem oczywistym następstwem jest ustanie małżeństwa. A więc w wypadku niepewności faktu śmierci musi nastąpić unormowanie ustania małżeństwa. O ustaniu małżeństwa wskutek śmierci stanowi art. 55 ustawy „Prawo o aktach stanu cywilnego” stwierdzając, że dowodem ustania małżeństwa jest m. in. odpis aktu zgonu. Innym dowodem jest także postanowienie sądu o stwierdzeniu zgonu (art. 535 KPC).

Ustalenie faktu śmierci (np. w przypadku zaginięcia osoby) ma znaczenie dla stanu prawnego (cywilnego) drugiego z małżonków np. dla potrzeb zawarcia drugiego związku. Zarówno postanowienie o stwierdzeniu zgonu jak i akt zgonu mają charakter deklaracyjny, czyli rozstrzyganie o stanie prawnym do czasu gdy nie ustalono, że osoba żyje lub zmarła w innej chwili niż określano ją w określonych aktach i nie nastąpi ich zmiana lub uchylenie. Stwierdzenie zgonu przez sąd ma miejsce wtedy gdy śmierć przyjmuje się za fakt niewątpliwy, jednak nie można tego ustalić i sporządzić aktu zgonu w trybie zwykłym (art. 66 ustawy Prawo o aktach stanu cywilnego)³⁰.

Uznanie za zmarłego

Artykuł 31 KC, stanowi, „domniemywa się, że zaginiony zmarł w chwili oznaczonej w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego”. Konsekwencją domniemania śmierci osoby jest ustanie małżeństwa. Skutek ten normuje art. 55 § 1 KRO kreując domniemanie, że małżeństwo ustało z chwilą, którą w orzeczeniu sądowym wskazano jako chwilę śmierci. Nadrzędnym skutkiem domniemania z art. 55 § 1 KRO jest zniesienie względem drugiego małżonka zakazu zawarcia nowego małżeństwa (art. 13 § 1 KRO). Dopóki domniemanie śmierci nie jest obalone, uważa się, że małżeństwo ustało w chwili oznaczonej w orzeczeniu sądowym jako chwili śmierci osoby uznanej za zmarłą. Domniemanie dotyczące ustania małżeństwa, chociaż jest ono wzruszalne, nie można jednak uchylić, jeżeli pozostający przy życiu małżonek zawarł nowe małżeństwo mniemając, że współmałżonek nie żyje, i chodzi o zapewnienie ochrony małżeństwu zakładając, że było zawarte w dobrej wierze, przy koniecznej wiedzy choćby jednej ze stron, że nie wiedziała o fakcie pozostawania przy życiu osoby uznanej za zmarłą. Gdyby jednak okazało się, że małżonek uznany za zmarłego żyje albo, że zmarł w innej chwili niż oznaczona w orzeczeniu, nowe małżeństwo nie podlega unieważnieniu. Jeżeli natomiast obie strony nowego małżeństwa wiedziały, że osoba uznana za zmarłą, żyje, wówczas pierwsze małżeństwo nie ustaje a drugie, nowe uchodzi za bigamiczne³¹.

Podsumowanie

W artykule stanowiącym o różnych formach rozstania małżonków przedstawiono małżeństwo jako instytucję społeczną, stabilizującą ład prawny w społeczeństwie. Rozpad małżeństwa zaburza tę instytucję, przynosząc negatywne skutki dla wychowujących się dzieci rozwodzących się małżonków i dla ładu społecznego czyli gdy rozwód jest sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, wówczas sąd z uwagi na te dobra może oddalić żądania małżonków. By orzec ustanie małżeństwa ze względu na trwałą i zupełny rozpad pożycia małżonków, musi nastąpić bezwzględne ustanie więzi: fizycznych, duchowych i gospodarczych.

Proces rozwodowy, co stwierdzono, to nie tylko ustanie małżeństwa, co wiąże się z ustaniem wszelkich więzi, ale także orzeczenia w kwestiach dotyczących m. in. dzieci tj. ustalania ich prawa do kontaktów z rodzicem w zależności u którego zostanie, alimentów, podziału dóbr materialnych wspólnie zdobytych, sposobu zamieszkania. Ustaje zatem prawo małżonków do m.in. dziedziczenia i praw do siebie. Nadmieniono o obligatoryjnym korzystaniu rozwodzących się małżonków z mediacji jako środka pojednawczego. Najczęstszymi skutkami rozwodu to: niezgodność charakterologiczna, zdrady, przemoc.

²⁹ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, s. 52.

³⁰ Por. tamże, s. 123.

³¹ Por. tamże, s. 123-125.

Uwzględniono drugą formę rozstania małżonków – separację. Zauważono, że ta ma większe znaczenie dla osób przestrzegających zasady chrześcijańskie oraz dla tych którzy nie są zdecydowani co do rozwodu. Dlatego separacja jest mniej restrykcyjnym sposobem rozstania małżonków. Wiąże się z umowami prawnymi, a nie z zerwaniem wszelkich praw. Mimo wszystko jest rzadziej stosowana. Prześlędzono wszelkie kryteria dotyczące kwestii rozwodu i separacji.

Kolejną formę rozłączenia małżonków opisano jako -unieważnienie małżeństwa. Przyczyny unieważnienia ogólnie przyjmując, wynikają z pewnych braków kwalifikacji osobowych dotyczących samej osoby lub stosunku między określonymi osobami, biorąc pod uwagę jedynie stan istniejący w chwili zawarcia małżeństwa.

Do pozostałych form ustania małżeństwa zaliczono prawdopodobną śmierć jednego z małżonków, gdy nie jest ona udokumentowana aktem zgonu. Wówczas sąd musi stwierdzić, ustalić i sporządzić ewentualny akt zgonu. To dotyczy śmierci małżonka jak i uznania go za zmarłego. Tu chodzi o zasadę domniemanej śmierci i ewentualne jej obalenie. Ma to znaczenie prawne dla małżonka żyjącego i zawierającego drugi związek przy domniemaniu, że jej status to wdowa lub wdowiec. Problem ustania małżeństwa jest o tyle istotny, gdyż każdego roku coraz większa ilość pozwów trafia na wokandy sądowe a orzeczenia rozwodowe są niemal „od ręki”. Wystarczy, że oboje zgodnie zdeklarują chęć rozstania się i odstępują od orzekania winy.

DISCONNECTION OF SPOUSES IN CIVIL LAW

At the beginning of the article refers to the topic explaining the motives and methods of writing "disconnect spouses," or divorce, which is the result of stable and complete dissolution of marriage. The separation, which is the result of a complete breakdown of the marriage and trash as a natural factor in the cessation of the community and recognition of death when it is ambiguous. The first section explains the essence of the "institution" of marriage, family and causes decay. The second point is about the most serious way of parting spouses, ie. The divorce, stating that this already existed in ancient times, moving in stages evolution. It quoted the ruling of the Supreme Court, relying attention of Family and Guardianship Code, the Code of Civil Procedure, the Civil Code. It was pointed out that the process of divorce and related judgments in matters of minor children of the spouses, property issues, housing, claimed in the so-called. separate processes under Article. 425 KPC. Mentioned a necessary element, that is an alternative to the intending spouses to part or mediation. It was emphasized that the only prerequisite for the divorce is final, lasting and complete breakdown of the marriage, which is to explain the lawsuit. The second section describes the essence of separation, specifying the differences between divorce. The separation is a temporary cessation of the marriage bond important for the undecided and those adhering to Christian principles. Legal effects are more or less the same, but in the case of separation may involve agreements between spouses. The grounds for divorce is permanent and complete breakdown of the spouses. The premise of separation in terms of time or complete disintegration of ties: physical, economic, spiritual. Both proceedings are based on the same code, ie. KPC, KRO, KC. It shows the negative circumstances of divorce and separation. In the following sections it was indicated by the natural parting ways, ie. The death of one of the spouses and the judicial declaration of death when there is no death certificate for example. in case of loss, which is an art. 55 Pr. ASC art. 535 Code of Civil Procedure, art. KC 31 and 55 § 1 of the KRO. The whole closed summary.